

Чернілевський Д.В. Освітні шляхи подолання духовної кризи // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 87-101.

Чернілевський Д. В.,
доктор педагогічних наук, професор,
(ВСЕСІ університету «Україна», м. Вінниця)

ОСВІТНІ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДУХОВНОЇ КРИЗИ

Сучасний світ переживає глибоку кризу – політичну, економічну, екологічну, релігійну, духовну і національну. З неї необхідно знайти вихід. Цей вихід потрібно кожному з нас знайти насамперед у самому собі, креативно створити його, переконатися і упевнитися в його правильності. І тільки тоді можна буде вказати його іншим. Треба *самому почати бути по-новому*. Оновлені люди, які долають спокусу, знайдуть один одного. Знайшовши, вони витчуть нову тканину духовного буття. Це єдиний шлях. Іншого немає. Так міркував Іван Ільїн [4] сто років тому. Але актуальність його суджень особливо очевидна і в наш час.

І дійсно, до наміченої мети людина може йти лише сама, у своєму внутрішньому духовному досвіді, який неминуче приведе її до зовнішніх вчинків, бо справжній і зрілий духовний досвід завжди виражається і закінчується в цілісних і творчих справах. Ні жити, ні творити за інших не можна. Жити і творити кожен повинен *сам*. І це вдасться їй тим більше і тим краще, чим глибше вона утвердиться у своєму *власному*, вистражданому і вимолоеному духовному досвіді... Для цього людині неодмінно потрібне благородно-вольового бажання і спроможності.

Класик світової літератури Лев Толстой у своїй «радській заповіді» писав, що для нього душа людини не клекотливий вулкан, повний безплідними вибухами вогню, попелу і бруду, а благородна, родюча цілина, засмічена тільки зверху сміттям життя. Дійсно самотійне бажання людини, яке йде з глибини душі, тільки й може полягати в прагненні скинути зі своєї душі це чуже їй, наносне сміття.

«Тогда Нехлюдов был честный, самоотверженный юноша, готовый отдать себя на всякое доброе дело; теперь он был развращенный, утонченный эгоист, любящий только свое наслаждение. Тогда мир божий представлялся ему тайной, которую он радостно и восторженно старался разгадывать, теперь в этой жизни все было просто и ясно и определялось теми условиями жизни, в которых он находился... И вся эта страшная перемена совершилась с ним *только оттого, что он перестал верить себе, стал верить другим*» [1].

У Сибірі при переїзді на паромі через річку князь Нехлюдов знайомиться зі старим волоцюгою.

– Никакой веры у меня нет. Потому никому я, никому не верю, кроме себе, — быстро и решительно сказал старик.

– Да как же себе верить? — сказал Нехлюдов. — Можно ошибиться.

– Ни в жизнь, — тряхнув головой, решительно отвечал старик.

– Так отчего же разные веры есть? — спросил Нехлюдов.

– Оттого и разные веры, что *людям верят, а себе не верят*. И я людям верил и блудил, как в тайге; так заплутался, что не выбраться... Значит, верь всяк своему духу, и вот будут все соединены. *Будь всяк сам себе, и все будут за едино*» [1].

Бути самим собою, відшукати в глибині своїй самого себе - в цьому все життєве завдання людини.

К. Ясперс так говорив про віру: «Признаком философской веры, веры мыслящего человека, служит всегда то, что она существует в союзе со знанием. Она хочет знать то, что доступно знанию, и понять сама себя».

Відомий педагог, академік Гершунский Б. С. у своїй роботі [2] так розгортає вищенаведене висловлювання. «Главной причиной катастрофической девальвации нравственных, духовных ценностей цивилизации и все более очевидных мировоззренческих тупиков на пороге XXI века и третьего тысячелетия является **системный кризис**, который охватил три важнейших сферы духовной жизни общества – **науку, религию и образование**».

Передбачається, що в майбутньому саме освіті належить усунути розрив, який все більше поглиблюється між Знанням і Вірою, виступити в якості своєрідного **«світоглядного синтезатора»**, єдиного матеріально-духовного простору Світу. Головна мета і вища суспільна цінність освіти в усіх країнах будуть

пов'язані із забезпеченням **ментальної сумісності** різних соціумів як найважливішої умови конвергенції і духовної інтеграції людських спільнот, руху людської цивілізації до все більшої цілісності та єдності. Не виключено, що у далекому майбутньому саме освіта візьме на себе функції нового **глобального Віровчення**, нової **Релігії Світу**, на принципово іншій світоглядній основі поверне людям втрачену Віру у вищі моральні цінності буття і **Сенс людського життя**, запобігши цим реальній небезпеці незворотної духовної деградації людини і людства, – впевнений Б.С. Гершунський.

До кінця ХХ століття стало досить очевидним, що концентратом, сховищем, у певному сенсі, – скарбницею досягнень людства в пізнанні матеріального Світу є **наука**. Органічно синтезуючи в самій своїй суті три основоположні компоненти пізнавальної діяльності – **цілі, процес і результат**, використовуючи все більш ефективні методи та засоби отримання нових знань, наука домоглася дійсно величезних успіхів у розумінні і перетворенні природи – того природного цілісного об'єкта, який був і все ще залишається для людини і людства одвічною таємницею світобудови, невичерпною загадкою, що стимулює все нові і нові спроби її розв'язання.

Найважливіший атрибут науки – **знання**. Саме знання, які послідовно збагачуються і поглиблюються, є кінцевою метою наукової діяльності. Саме знання дозволяють знаходити найбільш ефективні технології перетворення різних сторін дійсності з урахуванням запитів і потреб людини, які безперервно змінюються.

Але не тільки **Знання**, але і **Пізнання** без **Віри** мертво – з цим твердженням не погодитися креативно-орієнтованому педагогу або особистості іншої професії вкрай важко.

Форсоване усунення релігійної Віри зі світоглядного арсеналу людей, уповання тільки на абсолютну самодостатність тільки і виключно Знання явно випереджають об'єктивний і природний хід подій. А вакуум Віри, як уже могла переконатися на своєму власному гіркому досвіді чимала частина людства, не проходить безслідно, веде до важко поправної духовної деградації в усіх її численних проявах.

У логіці абсолютного протиставлення **науки і релігії**, коли атеїстична пропаганда оголошувалася виключно науковою (згадаємо ще зовсім недавній штамп «науково-атеїстична

пропаганда»), а релігія, відкинена з порога, була за визначенням «духовним дурманом» і «опіумом для народу», ні про який синтез не тільки науки і релігії, але і **Знання і Віри**, нібито взаємовиключних один одного, не могло бути й мови.

Але таке абсолютне неприйняття самої ідеї про необхідність подібного синтезу пішло в минуле. Хоча б тому, що ні верифікувати, ні фальсифікувати доцільність і можливість такого синтезу з належною повнотою і переконливістю **в даний час** є неможливим ні в Науці, ні в Релігії.

І дійсно, вдумливо вдивляючись в історію розвитку ряду держав Світу та України, зокрема, впливає, що Bastionом Віри, творцем і хранителем духовного комфорту людини і суспільства, їх утішителем і останньою надією здавна була *Релігія*.

Не торкаючись різних релігійних вірувань, їх конкуруючих, а нерідко і конфронтаційну по відношенню до релігійного інакомислення спрямованість. Про це сказано і написано чимало. Важливо інше: при всій відмінності існуючих у сучасному світі релігійних течій їх об'єднує головне – **Віра** в абсолютну мудрість **Творця, Любов** до нього, **Надія** на спасіння і вічне життя після фізичної смерті. **Віра, Надія, Любов...** Ця триєдність, ця тріада, це, кажучи сучасною мовою, системне світоглядне кредо так чи інакше характеризує сутність світосприйняття і світобачення не тільки християнства, а й фактично **будь-якої** релігії. Тому створюються об'єктивні передумови для їх об'єднання, інтеграції, мабуть, вже в осяжному, не настільки далекому майбутньому в єдину релігійну парадигму світової цивілізації (можливо, на якісно новому, більш високому рівні).

Але як би далеко не пішло людство від примітивних язичницьких вірувань, від умовної атрибутики відправлення релігійних обрядів, від гаданої настільки наївною спроби піти від повсякденних реалій життя в Світ усунутої споглядальності, стерильної духовної чистоти і не ускладненою раціональними аргументами Віри, істинна видатна роль Релігії у формуванні духовного простору в самому процесі культуросвіти ніколи не похитнеться.

Саме Релігія привнесла у Світ саме поняття про **абсолютні цінності** буття, цінності не стільки матеріальні, скільки духовні, моральні. Питання про джерела походження цих цінностей і їх дійсних значеннях, врешті-решт, – справа совісті кожної вільної

людини. Важливий, знову і знову підкреслимо це, сам факт їх існування.

Але і, здавалося б, непідвладна часу Релігія з її «вічними» заповідями, канонами і настільки ретельно деталізованими і збереженими ритуальними традиціями, не може більше розраховувати на стійкість сприйняття людиною і цивілізацією в цілому ідеї «чистої» релігійної Віри. Людству у всьому хотілося б **«дійти до самої суті»**, зрозуміти і пояснити досі незрозуміле, вибудувати логічний ланцюжок **змістовних**, а не тільки емоційних умовиводів, навіть стосовно до тих явищ, які не вкладаються у звичні стереотипи свідомості та усвідомлення...

Отже, Наука і Віра, Знання і Віра невіддільні.

Освіта повинна забезпечити світоглядний синтез Знання і Віри як необхідну умову їх взаємодоповнення та взаємозбагачення в єдиному процесі світорозуміння.

Не хотілося б тут вдаватися до більш широких узагальнень, включившись в обговорення sacramentalних проблем типу «Наука і релігія». Безсумнівно, ці такі різні, **принципово різні** за своєю джерельною базою сфери пізнання і пояснення дійсності в кінцевому підсумку не могли не розмежуватися. Але не можна не бачити, що така диференціація, тим більше якщо вона проводиться насильницьким шляхом, призводить до реальної небезпеки повної втрати Віри, причому віри не тільки суто релігійної, але і **Віри** в своєму найбільш загальному сенсі, Віри як найважливішого атрибутивного компонента світорозуміння і світопізнання.

Що таке віра в розумінні сучасних керівників Церкви? Так, Патріарх Московський і всієї Русі Кирило [3] фундаментальною, на якій базується духовно-моральні цінності, вважає **Віру**. Що таке віра в його розумінні? Це аж ніяк не абстрактне інтелектуальне уявлення про те, що існують вищі сили, що десь на небі є якийсь Бог, Який керує світом. Віра - це здатність людини спиратися на релігійні цінності у своєму повсякденному житті. Саме в цьому і тільки в цьому випадку віра здійснює перетворюючий вплив на життя людини: «Вера человеком усваивается настолько, насколько этот человек способен сопрягать веру, ее основополагающие истины со своей реальной повседневной жизнью. Если вера становится востребованной, если на веру человек опирается, преодолевая жизненные невзгоды, да вообще устраивая свой жизненный путь, вот тогда религиозность становится живой, действенной. Тогда

меняється образ життя людей. Тоді змінюється краще людська особистість», – стверджує Патріарх Кирило.

Яке співвідношення віри і релігійності? Якою мірою наявність у людини віри передбачає релігійну практику, молитву, живий зв'язок із Богом? За словами патріарха, бувають люди, які вважають себе віруючими, але не релігійними. Для них віра – не більше, ніж інтелектуальне, абстраговане від життя переконання в тому, що існує Бог: «Віруючий – це той, хто визнає існування Бога (таких зараз більшість, у тому числі і в нашій країні). Ці люди вірять у якусь вищу силу, але не дуже замислюються про Бога. Релігія ж – це зв'язок людини з Богом, який виникає, якщо людина не тільки визнає буття Боже, але і якщо вона встановила з Творцем живий зв'язок, відчуває Божу присутність у своєму житті; якщо вона, як старозавітні пророки, «ходить перед очима Божими», довіряючи Йому свої Думки, справи, почуття, щодня розкаюється перед Ним за свої гріхи, а не раз на кілька тижнів ходить у храм на сповідь», – наголошує Патріарх. Але релігія це не тільки знання і світогляд. В першу чергу це спосіб життя.

Якщо людина буде своє життя, спираючись на релігійні уявлення, то в її моральній природі відбувається глибока зміна: вона починає засвоювати якості, притаманні Богу. Уподібнення Богу означає розвиток в людині цих якостей, для того, щоб скоротити дистанцію між нею і Богом. Так на основі знань, отриманих через Одкровення, розвиваючи свою моральну природу і реалізуючи закладений у ній образ Божий, людина встановлює контакт з Богом, між ними виникає релігійний зв'язок.

Релігія – це зв'язок людини з Богом: «Через релігію людина входить у співпрацю з Творцем, спирається на Божественну допомогу в розкритті норм морального закону, в творенні щасливого життя. Тому мета нашого буття – бути з Богом, уподібнитися Богові, жити у злагоді з Божественним моральним законом і завдяки цьому знайти гармонію духовного і матеріального начал, душевну рівновагу, спокій, радість, мир і благополуччя. Ця повнота життя мовою церкви іменується порятунком. Набути такої повноти – значить не тільки знайти її в нинішньому тимчасовому житті, але через безсмертя душі перенести її у вічність» [3].

Зв'язок із Богом здійснюється передусім через молитву: «Коли людина щодня перекладає на суд Божий свій минулий день, потаємні думки – часом найгірші, найогидніші і згубні; коли під час вечірньої молитви розкаюється перед Господом про скоєне, просить

Всемогутнього про допомогу; коли кожного дня закликає силу Божу на все, що належить зробити; коли не виходить на вулицю, не поклавши на себе хресне знамення; коли не приступає до жодної важкої справи, не вручивши себе в руки Божі; коли дякує за велике і мале, іноді навіть за найдрібніше – ось це і є релігійне життя» [3].

Релігійна людина повинна бути релігійною завжди і всюди – не тільки в храмі, але і вдома, на роботі і на відпочинку. Неправильно ховати свою віру від інших або вважати, що релігійність повинна бути обмежена стінами храму або будинку. Подібно до опари в тісті, віра повинна надавати вищого сенсу всій діяльності людини, чи то професійній, творчій або будь-якій іншій. Вчинки віруючої людини повинні бути мотивовані релігійними цінностями скрізь і завжди. «Віруюча людина не може бути віруючою вдома і невіруючою на роботі. Вона не може визнавати важливість заповідей Божих в спілкуванні з дружиною і з дітьми, але заперечувати їх, коли сідає в крісло президента компанії або головного бухгалтера. Люди кажуть: я хочу бути християнином всюди: і вдома, і на роботі, і у відносинах з владою, з природою».

Існує уявлення про те, що релігія – це, перш за все, система обмежень, спрямована на те, щоб позбавити людину радощів земного життя. Патріарх Кирило рішуче спростовує таке трактування. Навпаки, він підкреслює, релігійна віра сповнює людину внутрішнім спокоєм і є джерелом радості. Віра – це аж ніяк не фарисейське показне благочестя, що виражається в особливих манерах, жестах, у смутному і «пісному» виразі обличчя: «Погляд віруючої людини на життя відрізняється спокоєм і мудрістю, а віра сповнює внутрішньою радістю. У віруючого у Христа немає причини посипати голову попелом. Це не нова тема в історії християнства. Згадаймо Слово Боже: «Також, коли постите, то не будьте сумні, як лицеміри: бо вони приймають на себе похмурі обличчя, щоб люди побачили, що вони постять. А ти, коли постиш, намасти голову твою і вмий лице, щоб явитися таким, що постиш, не перед людьми, але перед Батьком твоїм, Котрий в таємниці, і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно» (Мт. 6:16-18). Тому і ми повинні бути вільні від необхідності відповідати брехливому, фарисейському розумінню благопристойності».

Яке співвідношення між вірою і знанням? Чи присутній у вірі раціональний елемент, і якою мірою він є визначальним для прийняття тих чи інших релігійних постулатів? На ці запитання

патріарх Кирило відповідає так: «Віра відрізняється від знання. Знання людини ґрунтуються на її досвіді і відчуттях. І тому видимий предмет є предметом знання, а не віри. Почуте слово також не є предметом віри, але стає предметом знання. Віра ж є впевненість в бутті того, що не піддається сприйняттю нашими органами чуття... Людина здатна логічно прийти до ідеї Бога, відкрити для себе Творця, але це відкриття ще не буде вірою. Ідея Бога, що виникла у свідомості, повинна викликати зміну духу, вкоренитися в душі людини не тільки на рівні розуму, але і в серці. Віра і є особливий стан душі. Вона належить внутрішньому духовному життю людини, людському серцю».

Як підкреслює патріарх Кирило, «питання про існування Бога лежить поза компетенцією науки. Неможливо науково довести або спростувати буття Боже. Бо це є предмет віри».

Для того щоб бути віруючим, необхідна особлива якість, яку патріарх Кирило називає «релігійним почуттям». Це почуття, за словами патріарха, «притаманне людській природі так само, як, наприклад, музичний слух. Цим почуттям володіє кожна людина, коли релігійне почуття у ній активне, то людина вірує, коли ж воно перебуває в бездіяльності – не вірує. Навіть якщо людина зрікається релігійної віри в принципі, релігійне почуття у ній все одно не зникає. Просто в цьому випадку вона вільно чи мимоволі створює собі якийсь підмінний предмет віри, створює неправдивих богів, ідолів, яким поклоняється, в яких вірить і яким служить майже релігійно».

Чи існують певні умови, за яких людина може розвинути в собі релігійне почуття і знайти віру? На думку патріарха Кирила, вони існують, і кореняться у моральній природі людини. Для того щоб знайти віру, необхідні, перш за все, чистота розуму, душі і серця людини. За словами Христа, «блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать» (Мф. 5:8). А преподобний Ісаак Сирін пише: «Віра вимагає чистого і простого способу мислення». Коментуючи ці слова, патріарх Кирило каже: «У злу душу, в нечистий розум, в серце, осквернене гріхом, не може увійти Божественна премудрість, світло ніколи не змішається з темрявою, чистота - з брудом. Непотьмарене моральне почуття, тобто здатність відрізнити добро від зла і підпорядковувати своє життя правді, є неодмінною умовою богопізнання. «Подібне пізнається подібним», – говорили древні. Якщо ми живемо в брехні і в скверні, то не побачимо Бога, не

відчуємо Його серцем своїм, не доторкнемося до Нього своїм розумом».

Для пояснення співвідношення між вірою і моральністю патріарх Кирило знову звертається до аналогії з музичним слухом, яким, на його думку, більш-менш володіє кожна людина: «Навіть така, про яку говорять, що їй «ведмідь на вухо наступив», здатна при певних умовах розвинути в собі елементарний музичний слух і навчитися відчувати музичну гармонію. Уявіть собі двох людей з однаковими музичними здібностями, один з яких займається музикою, розвиває в собі ці здібності, а інший працює в кузні, де не тільки неможливо розвинути музичний слух, але важко зберегти і звичайний. Що ж буде в результаті? Людина, яка удосконалює свої музичні здібності, досягне успіху, а тій, що працює в кузні, навряд чи вдасться стати музикантом».

У висновку вищенаведених суджень «Про віру і вірування» сучасна система освіти вважає, що за своїм духовним потенціалом і за громадським статусом освіта може і повинна взяти на себе функції нового, побудованого на якісно іншій основі Віровчення, і в цьому сенсі може і має стати новою світовою Релігією, прийти на зміну архаїчним, що втрачають свою світоглядну значущість, традиційним релігійним вченням, заснованим на ірраціоналізмі і містиці, що не відповідають духовним запитам людства.

Можна припустити, що освіта як частина культури за своїм громадським статусом і менталеутворюючими можливостями стає все більш порівнюваною з такими всеохоплюючими сферами духовного життя людства, як **наука і релігія**. Виступаючи в якості своєрідного сполучного «моста» між Знанням і Вірою, саме освіта, нехай і в досить далекій перспективі, зможе взяти на себе функцію їх інтеграції, об'єднати сутнісні особливості цих двох настільки несхожих нині, чи не діаметрально протилежних за своїм відношенням до Світу галузей людської розумової діяльності, в єдину цілісну систему світорозуміння, культури та творчого освоєння дійсності, в єдину систему творення все більш досконалого Світу.

Світу не тільки зовнішнього по відношенню до Людини і людства в цілому, але і, що особливо важливо, **світу внутрішньолюдського, індивідуально духовного**. Того внутрішнього світу, який зумовлює в кінцевому підсумку головне – усвідомлення кожною Людиною всієї міри **абсолютного щастя**

буття. Буття не тільки у вигляді свого земного, завжди обмеженого в часі і в просторі існування, але і буття воістину вічного в тій **духовній аурі людства**, у тому **ментальному духовному просторі**, які об'єктивно існують у вигляді специфічної суб'єктивної реальності, ще не пізної сучасним людством, але, безсумнівно, пізнаваною принципово...

Як бачимо, витoki сучасної світоглядної кризи, зумовленої розривом Знання і Віри, вельми серйозні. Але вже та обставина, що витoki найбільш проглядаються і усвідомлюються з позицій Освіти, з позицій **технологічно можливого** подолання цієї кризи засобами Освіти, свідчить про величезний перетворюючий потенціал освітньої сфери. Саме в цьому сенсі **витoki** кризи і Науки, і Релігії та навіть Освіти, за умови їх системного вирішення, можуть обернутися **передумовами** справжнього **тріумфу** освітньої сфери, що виводить її на передній план суспільної уваги.

Але яким чином Освіта може виконати цю свою глобальну, воістину рятівну світоглядну місію? Чи в змозі сучасна освіта впоратися з цим завданням цивілізаційного масштабу? Чому освіта все ще залишається осторонь від найважливіших світоглядних проблем світової цивілізації? Чому вона викликає все більше невдоволення практично у всіх країнах Світу? У чому суть світової кризи освіти, як її подолати?

Для відповіді на ці запитання необхідно визначити пріоритети сучасної освіти і способи їх реалізації в реальній освітній практиці. Розкрити недостатність цих пріоритетів, можливості (хоча б принципові) їх збагачення і перетворення.

При цьому не можна не враховувати, що криза – поняття багатовимірне. Освітня криза багатоліка. У різних умовах, у різних країнах вона проявляється по-різному. Тому особливо важливо розкрити деякі інваріантні, глибинні підстави та механізми кризових явищ і розглянути принципові можливості їх подолання.

Синтез Знання і Віри повинен скласти основу **менталітету** і особистості, і соціуму, а формування і безперервне збагачення ментальності, орієнтація на досягнення ментальної сумісності людей, на конвергенцію і духовну інтеграцію народів все ще розділеного Світу повинні стати основою цілепокладання, відбору змісту, методів і засобів освітньої діяльності на всіх щаблях освіти.

Тільки розуміння **головних цілей** і **надзавдань** освіти виправдовує, робить осмисленими і необхідними їх конкретизацію і деталізацію до рівня повсякденної педагогічної діяльності.

Реалізація цих цілей і завдань дозволяє розраховувати на подолання затяжної світової кризи освіти. Вона передбачає послідовний рух до інтеграції різних філософсько-освітніх доктрин, формування єдиного освітнього простору Світу, здійснення багатостороннього діалогу ментальностей і культур.

Глобальні світоглядні, людинотворчі функції, які покликані взяти на себе освіту майбутнього, її орієнтацію на формування моральних ментальних якостей людини і суспільства, її безпосередню і активну участь у залученні кожної людини до усвідомленої і щирою **Віри** у вищий **Сенс** свого земного існування і в можливість свого духовного продовження після фізичної смерті дозволяють припустити, що саме освіті належить в майбутньому стати **новою Релігією Світу**, повернути Людині втрачену **Віру**, без якої неможливі виживання і прогрес людства.

Ця Релігія може і повинна запропонувати людині не тільки нові, відповідні його розуму вищі моральні орієнтири і цінності земного буття, але і нове розуміння сенсу **духовного безсмертя**, безсмертя людської **душі** як втілення багатостороннього духовного світу людини, її добрих і корисних справ на користь людям, її ідей і задумів, її **Віри, Любові та Надії** [2].

Вирішення означених завдань системи освіти і реальної життєдіяльності людини в соціумі в сьогоденних реаліях вельми не прості. Але «людина не повинна скаржитися на свій час: з цього нічого не вийде; час поганий, ну що ж, на те людина живе, щоб зробити його кращим». «Починай же! Тільки цим ти зробиш неможливе можливим» (Карлейль).

Вихід із кризи кожному з нас треба знайти насамперед у самому собі – з виховання Волі, як діючої сили в життєдіяльності [5], яка бажає придбати, спожити або зробити, що вважає корисним для себе, чи потрібним, чи приємним, і не бажає протилежного тому. Хвилювання волі вимагають відповідної справи, тому воля пряміше є діяльною силою, у якій суттєва потреба – жити і діяти. Вона завідує усіма силами душі і тіла і усіма підручними засоби, які і пускає в хід, коли потрібно. В її основі лежать *ревність* або завзятість, - спрага справи, а збудниками стоять при ній - *приємне, корисне і потрібне*,

яких якщо немає, ревність спить і діяльні сили втрачають напругу, спадають. Вони підтримують бажання, а бажання розпалює ревність.

Хід розкриття цієї душевної сторони такий. У душі і тіла є потреби, до яких прижились і потреби життєві – сімейні та суспільні. Ці потреби не дають певного бажання, а тільки змушують шукати їх задоволення.

Що робити душі з цими бажаннями? Їй належить *вибір*, якому із бажаних предметів надати перевагу. За вибором відбувається *рішення* – зробити, або дістати, чи вжити обране. За рішенням робиться підбір *засобів* і визначаються спосіб і порядок виконання. За цим слідує, нарешті, справа у свій час і у своєму місці. Всяка, навіть найменша справа йде цим порядком. Це можете ви перевірити на будь-якій своїй справі. За звичкою іноді всі ці дії відбуваються миттєво, і за бажанням в цей час йде справа. Вибір, рішення і засоби беруться тоді з попередніх справ і окремого провадження не вимагають.

У старшій людині майже все робиться за звичкою. Рідко трапляється який-небудь захід чи починання, що виходять із звичайного порядку справ і знань. Так склалося, що життя вимагає відповідних для себе справ. Як вони повторюються часто, то звичайно звертаються до навичок, правил життя і характеру. Із сукупності всіх такого роду навичок, правил і порядків встановлюється спосіб життя відомої особи, як із сукупності сталих понять складається образ її думок і поглядів. Знаючи чийсь спосіб життя, можна вгадувати, що думає вона у той чи інший час і як поступить за відомих обставин.

Представником діяльного життя є *розсудливість*, яка є тим же розумом, тільки знаходиться на службі у волі. В уявній галузі розум вирішує, як і що є з існуючого, а в бажаною і діяльною - визначає, як і що потрібно робити, щоб було досяжним те, чого законно забажав. Коли звикне він визначати це як слід, так як людина справи свої веде завжди або здебільшого з успіхом, тоді йому справедливо приписується розсудливість – вміння з успіхом вести справи, правильно поєднуючи засоби з цілями і справи із зовнішніми обставинами.

Зі сказаного Вам неважко буде зробити висновок про природно-законну діяльність волі, яка, як бачите, є панею усіх наших сил і всього життя. Її справа визначати образ, спосіб і міру задоволення бажань, породжуваних потребами або їх заміною, щоб

життя текло належно, даючи спокій і радість живому. Є у нас, як згадувалося, потреби і бажання – душевні, тілесні, життєві і суспільні. Не у всіх вони однаково виявляються, тому що не у всіх однаково складається життя, в одного так, в іншого по-іншому. Справа людини визначити, як у своєму становищі може і повинна вона задовольняти свої потреби та бажання, пристосовувати відповідні до того способи і вести по них своє життя. Вести здоровомисленно за усталеною нормою своє життя з усіма справами її та починаннями – це є завдання бажаної або діяльної сторони нашого життя. Так би слідувало. Але розгляньте, що буває в реальній дійсності?

Все вищевикладене адресується новому поколінню – людям *третього тисячоліття*, в якому, треба сподіватися, не буде місця тим зловісним порокам, з якими стикається сучасна людина, сучасне людство.

Люди не будуть вбивати один одного ні кулею, ні бомбою, ні байдужістю, ні зрадою. Підуть у небуття війни та міжнаціональні чвари, голод, злидні, неграмотність і смертоносні хвороби. Зникнуть нікчемні ідеологічні доктрини та політичні ідіотизми, архаїчні релігійні забобони і церковні канони, займуть своє, суто допоміжне місце примітивні науково-технічні сурогати ілюзорного благоденства, згине назавжди недостойне людини односпрямоване прагнення до матеріального успіху, до грошей, влади, слави будь-якою ціною... Людина, врешті-решт, усвідомить свою приналежність до єдиної людської спільноти, нерозділення штучними кордонами, національними та державними амбіціями, ментальною несумісністю, неприпустимими, настільки різкими нині відмінностями в рівні дотримання громадянських прав і свобод особистості, матеріального добробуту та освіченості людей. **Вона усвідомлює себе невід'ємною складовою частиною природи, біосфери та ноосфери Землі** (В. І. Вернадський). Її природною турботою стане екологічна безпека Світу, збереження неповторної флори і фауни Планети – безцінної і вічної спадщини, що передається з покоління в покоління землян.

Так буде, **буде неодмінно**, якщо тільки збережеться саме життя на планеті Земля... Якщо сфера освіти рішуче відкине пануючу нині парадигму пасивно-споглядального **обслуговування** існуючих у Світі далеко недосконалих людських відносин і закріплення їх в соціумі і перейде до парадигми випереджувального, активного

конструювання нових відносин, гідних людини і заснованих на усвідомленій **Вірі** в її моральні начала, в її високий творчий потенціал, коли кожен креативно-орієнтований член соціуму не буде чекати подарунків від життя, а сам (за Толстим) буде робити життя.

Но и в этом, столь далеком от нас времени, **поиск смысла жизни** не исчезнет никогда. Смысла, оправдывающего появление человека в Мире, смысла, не уходящего вместе с физической смертью человека. Смысла бытия...

Образование призвано, **обязано уже сейчас** помочь человеку в этом, помочь ему познать себя, окружающий Мир, счастье самой жизни, счастье собственной **всесторонней самореализации**.

Але і в цьому, такому далекому від нас часі **пошук сенсу життя** не зникне ніколи. Сенсу, який виправдовує появу людини у Світі, сенсу, який не минає разом з фізичною смертю людини. Сенсу буття...

Відтак, освіта покликана, **зобов'язана вже зараз** допомогти людині в цьому, допомогти їй пізнати себе, навколишній Світ, щастя самого життя, щастя власної **всесторонньої самореалізації** [6].

Література:

1. Вересаев В. В. Живая жизнь: О Достоевском. О Льве Толстом. О Ницше. – М.: Республика, 1999. – 447 с.
2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. – М.: «Совершенство», 1998. – 608 с.
3. Иларион (Алфеев), митрополит. Как обрести веру / Митрополит Иларион (Алфеев). – М.: Эксмо, 2011. – 224 с.
4. Ильин И. А. Религиозный смысл философии. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. - 694 с.
5. Святитель Феофан Затворник. Что есть духовная жизнь и как на нее настроится? Собрание писем. – Москва, 2009. – 336 с.
6. Чернілевський Д. В. Духовна культура особистості: Навчальний посібник: Вид. 2-ге, допов. / Д. В. Чернілевський, О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк та ін. / За ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, 2010. – 460 с.